

TİMURTAŞI, Muhammed b. Abdullah

**TİMURTAŞI,
Muhammed b. Abdullah**
(محمد بن عبدالله التمرتاشي)Şihâbüddin (Şemsüddin) Muhammed
b. Abdillâh b. Ahmed el-Ömerî
et-Timurtâşî el-Gazzî
(ö. 1006/1598)**Hanefî fakihî.**

Gazze'de doğdu. Aslen Hârizm'in Timurtaş (Tümürtâs) köyündendir. Hayatı hakkındaki bilgiler Muhibbî'nin *Hulûsâtü'l-eşer*'de verdiklerinden ibaret olup daha sonraki müellifler bunları tekrarlamıştır. İlk öğrenimine Gazze'de başladı; Şâfiî müftüsü Şemseddin İbnü'l-Meşriki el-Gazzî'den ders aldı. Ardından birkaç defa gittiği Kahire'de tahsiline devam etti. Emînüddin İbn Abdül'âl, Zeynüddin İbn Nuceym ve 974 (1566) yılında Kahire kadısı olan Kınalızâde Ali Efendi'den ders okudu. Daha sonra memleketine döndü ve önde gelen bir âlim olarak adını duyurdu; tedris ve fetva ile meşgul oldu, bu arada birçok öğrenci yetiştirdi. Bunlar arasında iki oğlu Sâlih ve Mahfûz et-Timurtaşî, Abdünnabî el-Halîfî, Burhâneddin Mahmûd b. Eyyûb el-Fütyânî ve Kudûs müftüsü Abdülgaffâr b. Yûsuf el-Acemî gibi isimler anılır. Muhibbî, Timurtaşî'nin 1004 yılı Receb ayı sonunda (Mart sonu 1596) altmış beş yaşında Gazze'de vefat ettiğini kaydederse de *Tuhfetü'l-akrân* adlı eserini 5 Cemâziyelâhir 1005 (24 Ocak 1597), bunun şerhi olan *Mevâhibü'l-mennân*'ı 21 Rebü'lâhir 1006'da (1 Aralık 1597) tamamladığına dair bilgidir hareketle ölüm tarihinin Receb 1006 (Şubat 1598), Muhibbî'deki tarihin ise bir istinsah hatası olduğu anlaşılmaktadır (Arberry, II, 45; *Müs'ifetü'l-hükkâm*, neşredenin girişi, I, 16-17).

Eserleri. 1. *Tenvirü'l-ebşâr ve câmi'u'l-bihâr*. 995 (1587) yılında tamamlanan eser güvenilir fıkıh kitaplarındaki meselelerin derlendiği, bilhassa müftü ve kadılar için el kitabı mahiyetinde özlü bir metindir. Birçok yazma nüshası mevcut olan eseri (meselâ Nuruosmaniye Ktp., nr. 1430-1437; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 1894-1897, 8862; Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 2609, 3895, 7215, 8037, 8066, 8157; Hidîviyye Ktp., nr. 1005, 1006, 6831) başta müellifi ve diğer bazı âlimler şerhetmiş olup başlıcaları şunlardır: **a)** Muhammed b. Ali el-Haskefi, *Hazâ'inü'l-esrâr ve bedâ'î'u'l-efkâr*. Şârihin vefatı sebebiyle nâfile namazlar bahsine kadar gelebilmiştir (Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 10104). **b)** Muham-

med b. Ali el-Haskefi, *ed-Dürü'l-muhtâr*. Çok tanınan şerhin müstakil şeklinde ve bazı hâşiyeleriyle birlikte baskıları yapılmıştır (İstanbul 1260, 1277, 1294, 1307, 1308; Kalküta 1243, 1268; Leknev 1280, 1293 [Hintçe tercümesiyle], 1294; Bombay 1278, 1309; Lahor 1305; Bulak 1254, 1272; Kahire 1268, 1293, 1299, 1307, 1318, 1321). Bu şerh üzerine Hanefî âlimi İbn Âbidin *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* adıyla meşhur hâşiyesini kaleme almıştır (I-V, Bulak 1272, 1286; I-VIII, Kahire 1386). *ed-Dürü'l-muhtâr*'la ilgili ayrıca Muhammed b. Abdülkâdir el-Ensârî (*Nuhbetü'l-efkâr*, Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 2567-2570), Halil b. Muhammed el-Fettâl (*Delâ'ilü'l-esrâr*, Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 59, II. cilt; 9496, I. cilt), İbrâhim b. Mustafa el-Halebî (*Tuhfetü'l-ahyâr*, Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 5246, 6644, 8191, 8441, 9153, 11137; Hidîviyye Ktp., nr. 6824; TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 749), İbn Abdürrezzâk (*Silkü'n-naçdâr*, Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 6662) ve Ahmed b. Muhammed et-Tahtâvî gibi âlimler hâşiyeye yazmıştır. Tahtâvî'nin hâşiyesi basılmıştır (Kalküta 1264; Kahire 1268, 1304; Bulak 1254, 1269, 1282). **c)** Molla Hüseyin b. İskender er-Rûmî, *el-Cevherü'l-münîr fî şerhi't-Tenvir* (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 569; Edirne Selimiye Ktp., nr. 812; Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 8088). **d)** Abdürrezzâk b. Halil b. Cüneyd er-Rûmî, *Münîrü'l-efkâr şerhu Tenviri'l-ebşâr*. Murâdî dokuz cilt olan bu eseri gördüğünü belirtir (*Silkü'd-dürrer*, III, 21). **e)** Muhammed b. Ebû Bekir el-Musannif el-Bursevî, *Tebşirü'l-envâr ve Câmi'u'l-esrâr fî şerhi Tenviri'l-ebşâr* (İÜ Ktp., AY, nr. 421; Nuruosmaniye Ktp., nr. 1577; Murad Molla Ktp., Murad Molla, nr. 844). **f)** İsmâil b. Abdülbâki el-Yâzici, *Mehtâli'u'l-envâr ve levâmî'u'l-efkâr* (Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 8131). **Mûsâ b. Es'ad el-Mehâsinî** *Tenvirü'l-ebşâr'ı Hulûsâtü't-tenvir ve zahîretü'l-muhtâc ve'l-fakîr* adıyla manzum hale getirmiştir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 674). **2.** *Minehu'l-gâfâr şerhu Tenviri'l-ebşâr*. Müellifin kendi eserine yazdığı şerh olup çeşitli yazmaları mevcuttur (meselâ Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 2050, 2316, Veliyyüddin Efendi, nr. 1155, 1156; İÜ Ktp., AY, nr. 2279; Nuruosmaniye Ktp., nr. 1570, 1571, 1573, 1575; Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 229, 230; Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 2571, 8301, 10837). Bu şerh üzerine Hayreddin b. Ahmed er-Remlî *Levâ'ihü'l-envâr* (Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 8102; Hidîviyye Ktp., nr. 6911) ve oğlu Necmed-

din er-Remlî *Netâ'icü'l-efkâr* adıyla birer hâşiyeye kaleme almıştır. **3.** *İ'ânetü'l-hâkîr li-Zâdi'l-fakîr*. İbnü'l-Hümâm'ın namazla ilgili muhtasar eserinin şerhidir (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 1992; Hidîviyye Ktp., nr. 962, sonunda müellifin bazı risâleleri bulunmaktadır). **4.** *Mu'inü'l-müftî 'alâ cevâbi'l-müsteftî*. Müftülerin en çok karşılaştıkları kelâm ve fıkıh konularını kapsayan eserin muhtelif nüshaları mevcuttur (Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 5157, 8100; Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 692; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1077; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 2462). Oğlu Sâlih esere bir şerh yazmıştır. **5.** *Tuhfetü'l-akrân*. Hanefî fikhına dair manzum bir eser olup müellif hattı nüshası İrlanda'da Chester Beatty Kütüphanesi'ndedir (nr. 3352/1, vr. 1-15). Bunun mikrofili Küveyt'te Ma'hedü'l-mahtûtâtî'l-Arabiyye'de (nr. 836/1) ve Riyad'da Mektebetü Câmîati'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye'de (nr. 3352/1) bulunmaktadır. **6.** *Mevâhibü'l-mennân*. Bir önceki eserin müellifi tarafından yapılan şerhidir. Müellif hattı nüshası İrlanda Chester Beatty Kütüphanesi'nde kayıtlı olan eserin (nr. 3352/2, vr. 16-284) mikrofili Küveyt'te Ma'hedü'l-mahtûtâtî'l-Arabiyye (nr. 836/2) ve Riyad'da Mektebetü Câmîati'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye'de (nr. 3352/2) mevcuttur. Ayrıca iki nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Emanet Hazinesi, nr. 756; Revan Köşkü, nr. 1602). **7.** *Fetâva't-Timurtaşî* (Murad Molla Ktp., Murad Molla, nr. 1126; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 421; Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 6665, 7121, 8121, 8490; Hidîviyye Ktp., nr. 1254, 6888). **8.** *Müs'ifetü'l-hükkâm 'ale'l-ahkâm*. Kaynaklarda ve kütüphane kayıtlarında *Müs'ifetü'l-hükkâm 'ale'l-ahkâm, el-Ahkâm mim-mâ yete'allâk bi'l-kuğât ve'l-hükkâm* gibi adlarla da anılır. Sâlih b. Abdülkerim b. Ali ez-Zeyd tarafından *Buğyetü't-tamâm fî tahkîki ve dirâseti Müs'ifeti'l-hükkâm 'ale'l-ahkâm* adıyla tahkik edilerek neşredilmiştir (I-II, Riyad 1416/1996). Timurtaşî'nin kaynaklarda adı geçen eserlerinden bazıları şunlardır: *Şerhu Kenzi'd-dekâ'ik, Şerhu'l-Vikâye, Şerhu'l-Menâr, 'İşmetü'l-enbiyâ', el-Vüşûl ilâ kavâ'idü'l-uşûl, Şerhu'l-Vehbâniyye, Hâşiyeye 'ale'd-Dürrer*. Ayrıca çeşitli konularda risâleler yazmıştır (eserlerinin bir listesi için bk. Muhibbî, IV, 19; *Müs'ifetü'l-hükkâm*, neşredenin girişi, I, 32-47).

BİBLİYOGRAFYA :Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), II, 53; Muhammed b. Abdullah et-Timurtaşî, *Müs'ifetü'l-hükkâm*

kâm 'ale'l-aḥkâm (nşr. Sâlih b. Abdülkerîm b. Ali ez-Zeyd), Riyad 1416/1996, neşredenin girişi, I, 13-113; Muhibbî, *Hulâşatü'l-eser*, IV, 18-20; Murâdî, *Silkü'd-dürrer*, III, 21; *Fihristü'l-Kütübḥâneti'l-Hîdiviyye*, III, 6-7, 28-29, 39, 47, 52, 88, 138, 140; Osman Mustafa et-Tabbâ, *İthâfû'l-e'izze fî târihi Gazze* (nşr. Abdüllatif Zekî Ebû Hâşim), Gazze 1420/1999, IV, 87-89; Serkis, *Mu'cem*, I, 641-642; Brockelmann, *GAL*, II, 404; *Suppl.*, II, 427-429; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 262; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library, A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1954, II, 45; M. Mutî' el-Hâfız, *Fihrisü maḥtûḫâti Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye: el-Fikhü'l-Hanefî*, Dimâşk 1401/1980-81, I, tür.yer.; II, tür.yer.; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 239-240; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 124-125; *Mu.Fs.*, IV, 150.

AHMET ÖZEL

TİMURTAŞI, Sâlih b. Muhammed

(صالح بن محمد التمرتاشي)

Sâlih b. Muhammed b. Abdillâh
et-Timurtaşî el-Gazzî
(ö. 1055/1645)

Hanefî fıkıh âlimi.

980 (1572) yılında Gazze'de doğdu. Hayatına dair ilk kaynak olan Muhibbî'nin verdiği bilgiler son derece yetersizdir. Aslen Hârizm bölgesinde Timurtaş köyünden ilim geleneğine sahip bir aileye mensuptur. Babası Şemseddin et-Timurtaşî ünlü bir Hanefî fakihidir. Yine bir fıkıh âlimi olan oğlu Muhammed et-Timurtaşî (ö. 1035/1626) genç yaşta vefat etmiştir (ailenin önde gelen şahsiyetleri için bk. Osman b. Mustafa et-Tabbâ, IV, 86-102). Timurtaşî önce babasından ders almaya başladı, ilim tahsiline Kahire'de devam etti. Muhibbî onun mezhep fûrûu konusunda derinleşmiş, araştırmacı bir âlim ve faziletli bir şahsiyet olduğunu kaydetmektedir.

Eserleri. 1. *Zevâhirü'l-cevâhiri'n-neḫâ'ir 'ale'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. Zeynüddin İbn Nuceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* adlı eserinin hâşiyesi olup 1014 yılı Şâban ayında (Aralık 1605) tamamlanmıştır. Bazı kütüphane kayıtlarında şerh diye anılan eserin birçok nüshası bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 945, Hamidiye, nr. 500, 628, Esad Efendi, nr. 713, 714; Millet Ktp., Murad Molla, nr. 800; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 2382, Veliyyüddin Efendi, nr. 1147, 1148, 1149; Âtîf Efendi Ktp., nr. 774). 2. *el-İnâye fî şerhi'n-Nuḫâye*. Sadrüşşerîa'nın, dedesi Burhânüşşerîa Mahmûd b. Ubeydullah el-Mahbûbî tarafından kaleme alınan *Viḫâyetü'r-rivâye*'yi ihtisar ettiği *en-Nuḫâye*'si üzerine yazılan bir şerhtir (Konya Bölge Yazmalar Ktp., nr. 435). 3. *Ebkârü'l-efkâr ve*

fâkîhetü'l-aḫyâr. Brockelmann, İbn Zâfer es-Sikillî'nin siyâsetnâme tarzındaki *Sülvânü'l-muâḫ' fî 'udvânî'l-etbâ'* adlı kitabına benzeyen eserin Berlin Kraliyet Kütüphanesi'nde bir yazmasının bulunduğunu belirtir (*GAL*, II, 390). 4. *el-Ḥabe-rü't-tâm fi zikri'l-arzî'l-muḫaddese ve ḫudûdihâ ve zikri arzî Filisîn ve ḫudûdihâ ve arzî'ş-Şâm* (nşr. Hamed Ahmed Yûsuf, Kudüs 1418/1997). 5. *Zehrü'l-ekmâm fî aḥkâmî'l-ḫükkâm* (İÜ Ktp., AY, nr. 1982). 6. *el-Cevheretü'l-muḫıyye fî ḫakḫı ebeveyi ḫayri'l-berıyye* (Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi, nr. 198). 7. *Fethü'l-mennân fî mefâḫiri Âli 'Osmân* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2337). 8. *Feyzû'l-müstefiz fî mesâ'ili't-tefvîz* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1449, vr. 46-58). 9. *Şerḫu Mu'înü'l-müftî fi'l-cevâbi 'ale'l-müstefiz* (Afyonkarahisar İl Halk Ktp., nr. 17383; bk. *Mu'cemü'l-maḥtûḫâti*, s. 604). Babasının eseri üzerine yazılmıştır. Muhibbî, Timurtaşî'nin ayrıca *Şerḫu Târîhi Şeyḫilislâm Sa'di el-Muḫaşşî, Şerḫu'l-Elfiyye* (oğlu Muhammed'in nahve dair *Elfiyye*'sinin şerhidir), *Manzûme fi'l-fıkh, Şerḫu Tuḫfeti'l-mülûk, Risâle fî seyyidînâ Muhammed ve aḫîhi Hârûn 'aleyhime's-selâm, Risâle fî 'ilmi'l-vaz'* adlı eserlerle birlikte birçok risâle kaleme aldığını belirtir ve Hayreddin er-Remlî'ye yazdığı bir mektubun başına eklediği şiirini kaydeder (*Hulâşatü'l-eser*, II, 239-240).

BİBLİYOGRAFYA :

Sâlih b. Muhammed et-Timurtaşî, *Zevâhirü'l-cevâhir*, DİB İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 247, vr. 1, 207; *Keşfü'z-zunûn*, I, 99; Muhibbî, *Hulâşatü'l-eser*, II, 239-240; Brockelmann, *GAL*, II, 390, 401; *Suppl.*, II, 425-426; *İzâhu'l-meknûn*, II, 126, 583; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 423; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 195; Osman Mustafa et-Tabbâ, *İthâfû'l-e'izze fî târihi Gazze* (nşr. Abdüllatif Zekî Ebû Hâşim), Gazze 1420/1999, IV, 86-102; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Cami'u'ş-şürûḫ ve'l-ḫavâşî*, Ebûzâbi 1425/2004, I, 182, 565; III, 1866; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 2006, s. 140; *Mu'cemü'l-maḥtûḫâti'l-mevcûde fî mektebâti İstânbûl ve Ânâḫûli* (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], I, 604.

MUHARREM KILIÇ

TİN SÜRESİ

(سورة التين)

Kur'ân-ı Kerim'in
doksan beşinci süresi.

Mekke döneminde Burûc süresinden sonra nâzil olmuştur. Adını ilk âyette geçen "tîn" (incir) kelimesinden alır. Sekiz âyet olup fâsılası "م، ن" harfleridir. Kur'ân-ı Ke-

rîm'de yemin edati vâv ile başlayan sûrelerden olup nüzûl sebebiyle ilgili herhangi bir rivayete rastlanmamıştır. Müfessirler, mushafta bundan önce yer alan Du-hâ ve İnşirâh sûrelerinde Cenâb-ı Hakk'ın resulüne lutfettiği nimetler söz konusu edilirken Tîn sûresinde Mekke müşriklerinin inkârlarına karşı deliller ortaya koymanın amaçlandığını kaydeder (Mâtürîdî, V, 485). Bedenî, zihni ve kalbi yetenekleriyle insanın evrendeki konumu ve sorumluluğu ana fikrine dayanan Tîn sûresinin muhtevasını iki bölüm halinde ele almak mümkündür.

Sûrenin ilk üç âyetinde üzerine yemin edilen dört şeyden ilk ikisi incir ve zeytindir. Bunlarla, birer nimet olarak bizzat kendilerinin veya Cenâb-ı Hakk'ın daha önce vahiy indirdiği yerlerin kastedilmiş olması mümkündür. Yeminin üçüncü ve dördüncü unsurlarını meydana getiren Sînâ dağı ile "beled-i emîn" (Mekke-i Mükerrreme) göz önünde bulundurulduğunda ikinci yorum daha isabetli görünür. Böylece Yahudiliğin, Hıristiyanlığın ve İslâmiyet'in doğduğu yerlere yemin edilerek (İbn Kesîr, XIV, 395) her üç dinin aslının bir olduğu ve hepsinin tevhid akidesinde birleştiğine işaret edildiği söylenebilir. Daha sonraki yeminin konusunu teşkil eden insanın tabiatında bulunan sayısız varlıkların en güzeli olduğu belirtilir. Râgıb el-İsfahânî, bu âyette geçen "ahsen-i takvîm" terkinini, diğer canlılardan farklı olarak insanın tabiatındaki her şey üzerinde hâkimiyet kurmasını sağlayan anlayıp kavrama yeteneği ve iki ayak üzerinde durabilmesi şeklinde yorumlamıştır (*el-Müfredât*, "kvm" md.). Kur'an'da insan türünün yaratılışına dair zikredilen özellikler bir arada düşünüldüğünde hem beden hem zihin hem his ve kalp yetenekleri bakımından üstünlüğü or-

Tîn sûresi

